

COVID-19 SALGINI İLE ACİL VE ZORUNLU UZAKTAN EĞİTİME GEÇİŞ: GENEL BİR DEĞERLENDİRME

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Özcan EKEN¹, Nilgün TOSUN², Derya TUZCU EKEN³

1 Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Programcılığı Bölümü, Kırklareli, ozcan.eken@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6540-3984.

2 Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, Edirne, nilgunt@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3470-858X.

3 Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, Kırklareli, derya.tuzcu@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2606-1314.

Geliş Tarihi: 14.08.2020 Kabul Tarihi: 14.10.2020 DOI: 10.37669/milliegitim.780722

Öz: Küreselleşmiş günümüz dünyasında toplumlar birbirlerine ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik sebeplerle bağlanmış durumdadır. Bu sıkı sıkıya bağlanma durumunun bir sonucu olarak, ülkeler arası her türlü maddi ve kültürel alışveriş artmıştır. Bu alışveriş ve ulusal sınırların ötesine taşıma durumu her zaman olumlu yönde gerçekleşmemektedir. Son günlerde yaşanan Covid-19 salgını buna bir örnektir. Çeşitli nedenlerle ülkeler arası seyahatlerin yoğunluğu, bu yoğunluk kapsamında gerçekleştirilen temaslar, maalesef Covid-19 hastalığının uluslararası düzeyde yayılmasını hızlandırmış, ülkeler daha ne olduğunu anlamadan kendilerini bu hastalığın pençesinde bulmuşlardır. Wuhan'da türeyen bu hastalığın tüm dünyaya yayılması ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bunun sonucu olarak, hayat herkes için olağanın dışında seyretmeye başlamış, tüm sektör ve sistem işleyişleri hızlı bir değişime uğramıştır. Bu değişim eğitim sistemlerinde, öğrenme ve öğretmenin internet temelli uzaktan yürütülmesi şeklinde görülmüştür. Başlangıçta küçük ölçekli olsa da, salgın nedeniyle eğitime uzun süre ara veren ülkelerin sayısı her geçen gün artmıştır. Genel tarama yönteminin kullanıldığı bu betimsel çalışmada, Covid-19 salgınının Türkiye'de ve dünyada eğitim sürecine etkileri ile ülkelerin benimsedikleri uzaktan eğitim yaklaşımları, pandemi ilan tarihi ile okulların kapanma tarihleri arası dikkate alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, pandemi, eğitim, uzaktan eğitim.

URGENT AND COMPULSORY MOVE TO DISTANCE EDUCATION UPON COVID-19: A GENERAL EVALUATION

Abstract:

In today's globalized world, societies are connected to each other with economic, social, political and technological reasons. As a result of this close-knit situation, all kinds of material and cultural exchanges between countries have increased. This exchange and overflowing beyond national borders is not always positive. The Covid-19 outbreak in recent days is an example of this. The intensity of inter-country travels for various reasons, the contacts within the scope of this density have unfortunately accelerated the spread of Covid-19 disease at the international level, and countries have found themselves in the grip of this disease before they realize what is happening. It has been inevitable for this disease, which is derived in Wuhan, to spread all over the world and to be declared as a pandemic by the World Health Organization. As a result, life has started to be unusual for everyone, and the entire sector and system operations have undergone a rapid change. This change has showed itself in education systems as the remote execution of learning and teaching is based on information technologies. Although initially small, the number of countries that interrupt education for a long time has increased day by day. In this descriptive study where general survey method has been used, the effects of Covid-19 outbreak on education in Turkey and in the World, and distance education approaches adopted by countries have been investigated.

Key Words: Covid-19, pandemic, education, distance education.

Giriş

Küreselleşen dünyada ülkeler arasındaki iş birliğinde yaşanan artış, birçok alanda olumlu sonuçlar doğursa da, zaman zaman işbirliklerinin olumsuz sonuçları da görülmektedir. Bu olumsuzlukların en belirgin örneği ise, dünya çapında yaşanan Covid-19 salgınıdır. Çin'in Wuhan kentinde bilinmeyen bir hastalık tespit edildiğine dair açıklama, ilk olarak 31 Aralık 2019'da Çin'deki Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ofisine yapılmıştır. Ancak yalnızca çıkış noktasıyla sınırlı kalmayan bu bilinmeyen hastalık, zamanla yayılmasını sürdürmüş ve 30 Ocak 2020'ye gelindiğinde DSÖ tarafından uluslararası halk sağlığı acil durumu ilan edilmiştir. 11 Mart 2020'ye gelindiğinde ise, artık bu bilinmeyen hastalık pandemi olarak tanınmıştır (WHO, 2020). Bu salgının sebep olduğu ilk ölüm, Çin'de 11 Ocak 2020'de gerçekleşmiş ve Çin dışında yaşanan ilk ölüm ise 2 Şubat 2020 tarihinde Filipinler'de görülmüştür (Secon, Woodward & Mosher, 2020).

Günden güne tüm dünyada vakalar, ölümler artmış, Çin’de başlayan salgın Avrupa ve Amerika’yı da büyük ölçüde etkisi altına almıştır. Zamanla yayılım alanı genişleyen salgın, ülkeleri oldukça kötü yönde etkilemiş, etki alanlarından biri de eğitim olmuştur. Salgının görüldüğü ülkelerde, tüm kademelerde okullar kapatılmıştır. Türkiye’de 11 Mart 2020’de ilk vakanın duyurulmasının ardından, 14 Mart 2020 tarihinden itibaren, üniversiteler ve Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı tüm okullarda yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Başlangıçta eğitim kurumlarında birkaç hafta tatil ilan edilirken, vaka sayılarındaki artışa ölüm haberlerinin de eklenmesiyle, okulların bahar döneminde açılmayacağı ön görülmüştür. Eğitim öğretim sürecinin kesintiye uğramaması için, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de uzaktan öğretim süreci başlamıştır.

Dünya genelinde salgının eğitim boyutuna bakıldığında, Covid-19 sebebiyle eğitime ara verilen ülkelerde, kurumların değişik uygulamalara gittiği, öğrenciler, öğretmenler ve veliler için imkânları dâhilinde çeşitli kaynaklar sundukları görülmektedir.

Uzaktan eğitimin tarihi 1700’lü yıllara dayanmasına rağmen, dünya tarihinde ilk kez 2020 yılında önemi artmış ve özellikle Aralık 2019’un sonlarına doğru başlayan Covid-19 salgını, uzaktan eğitimi tam anlamıyla dünya gündemine oturtmuştur. Bu çalışmada, Covid-19 salgınının Türkiye’de ve dünyada eğitime etkileri ile ülkelerin okulların kapanmasıyla benimsedikleri uzaktan eğitim yöntemleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışmasından yararlanılmıştır. Punch (2005)’a göre durum çalışması; sosyal olguları tekil bir olayın ayrıntılı bir çözümlemesini çeşitli olgularla ilişkilendirerek, araştırılan verilere bütüncül bir nitelik kazandırılmasını sağlar. Bir durumu meydana getiren ayrıntıları tanımlamak, görmek, bir durumla ilişkili ve ihtimal dahilinde olan açıklamaları geliştirmek ve bir durumu değerlendirmek amacıyla da durum çalışması yönteminden yararlanılabilir (Gall, Gall ve Borg, 2007).

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında ilgili alan yazın ve kurumların resmî internet sitelerinden yararlanılmıştır.

Eğitime Bulaşan Covid-19

Covid-19 vakaları görülmeye başladığında, bazı ülkelerde tüm okullar ülke çapında geçici olarak kapatılırken bazılarında ise yerel kapatılmalara gidilmiştir. 13 Nisan 2020 itibarıyla bu kapanmalar, dünyadaki öğrenci nüfusunun %91,4’ünü etkilemiştir. Bu oran, 192 ülkede 1.58 milyon öğrenciye karşılık gelmektedir (ILO, 2020).

Salgının başlangıcından itibaren başta salgının çıkış noktası olan Çin’de yerel olarak okul kapamalarına gidilmiştir. Ardından en yakın komşusu olan Mongolya da 27

Ocak 2020’de tüm okulları kapatma kararı almış ve Çin’den farklı davranarak ülke çapında bir kapanmaya gitmiştir. Mongolya’da eğitim hayatına devam eden ve bu süreçten etkilenen öğrencilerin sayısı UNESCO’ya göre 1 milyon 26 bin civarındadır. Ancak, başta yerel olarak okulları kapatma kararı alan Çin de bir süre sonra kararını ülke çapında kapanma olarak değiştirmiştir. Nüfusu kalabalık olan Çin’de okulların kapanmasıyla birlikte bu süreçten etkilenen öğrenci sayısı Mongolya’dan fazladır. UNESCO’ya göre yaklaşık 278 milyon 436 bin öğrenci bu süreçten etkilenmiştir ve Mongolya ile Çin’deki okullarda okuyan toplam öğrenci sayısı, dünyadaki öğrenci sayısının %16’sını oluşturmaktadır (UNESCO, 2020a).

Çin’in ardından salgından en çok etkilenen ülke İtalya’dır ve takvimler 25 Şubat 2020’yi gösterdiğinde İtalya’da da ilk defa Lombardiya bölgesinde okullar kapanmıştır. Ancak bu yerel olarak okulların kapatılması kararının bir süre sonra yeterli olmadığı anlaşılmış ve bölgeyi karantinaya almayan İtalya en büyük hatayı yaparak salgının ülke çapında yayılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, okulların ülke çapında kapanması kaçınılmaz olmuştur. 5 Mart 2020 tarihinde İtalya’da okullar 15 Mart’a kadar ülke çapında kapatılmıştır (Pınar, 2020). Ancak Nisan ortalarına gelindiğinde, 15 Mart’ta açılması planlanan okulların hala açılmadığı görülmüştür.

İtalya’nın ardından kısa süre sonra İran da ülke çapında okulları kapatma kararı almıştır. Bu süreçten etkilenen öğrencilerin sayısı ise 18 milyon 635 bin 825’tir (UNESCO, 2020b). Pakistan ve Afganistan da, İran’ın ardından yerel olarak okulları kapatmayı tercih etmiştir. Ancak yine bu durum çok sürmemiş ve kısa sürede ülke çapında okulları kapatma kararı çıkmıştır (UNESCO, 2020a).

Pakistan’ın ardından Vietnam, Irak, Kuzey İrlanda ve İngiltere’nin bir bölümü ve de Amerika’dan da yerel olarak okulları kapatma kararı çıkmıştır (UNESCO, 2020a).

Çok geçmeden Almanya ve Fransa da yerel olarak okulları kapatmıştır. Aynı günlerde Japonya, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan da okulları ülke çapında kapatma kararı almıştır. Bu süreçte dünya çapındaki öğrenci sayıları bakımından eğitimde aksama oranı %20’lere yaklaşmıştır (UNESCO, 2020a).

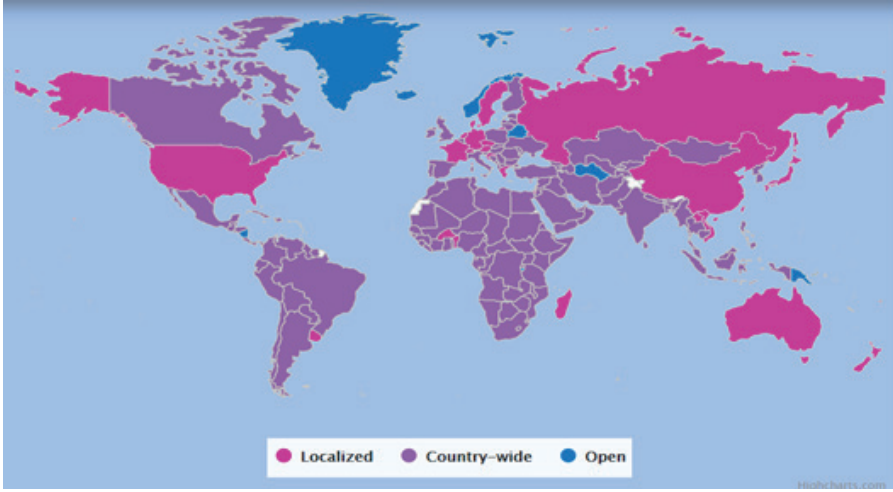
Mart ayının başlarında Hindistan, Ukrayna, Yunanistan ve Portekiz de salgından nasibini alarak yerel olarak okulları bir süreliğine kapatma kararı almıştır. Ardından Suudi Arabistan da ülke çapında okullarını kapatmıştır. Filipinler ve Kamboçya’da da yerel olarak okullar kapanırken okullarını yerel olarak kapatan ülkelerde de yerel kapanmaların sayısının arttığı ya da ülke çapında okulları kapatmaya gidildiği görülmektedir (UNESCO 2020a).

Türkiye’de 11 Mart 2020’de görülen ilk vakanın hemen ardından tüm okullar ülke çapında kapatılmıştır. Başlangıçta bu kapamanın kısa vadeli olacağı belirtilse de, salgının ülke çapında yayılmaya başlamasıyla birlikte, gerek Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) gerek Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), bahar döneminde okulların açılmayacağı ka-

rarına varmıştır (MEB, 2020; YÖK, 2020a). Kararın ardından, tüm eğitim kurumlarında uzaktan öğretim ile öğrencilerin desteklenmesi, derslerin yürütülmesi ve sınavların yapılması uygulamasına geçilmiştir.

Mart ayının ortalarına gelindiğinde Rusya, Brezilya, Macaristan, Slovakya, İsviçre yerel olarak okulları kapatmıştır. Aynı dönemde ülke çapında okulları kapatma kararı alan ülkeler ise Bolivya, Paraguay, Honduras, Panama, Çekya, İrlanda, Bosna Hersek, Hırvatistan, Macaristan, Romanya, Kuzey Makedonya ve Norveç'tir. Bu süreçte yerel olarak okulları kapatan bazı ülkeler de ülke çapında kapatmaya gitmiştir. Buna göre etkilenen öğrenci sayıları dünya nüfusunun %23,8'ine ulaşmıştır (UNESCO, 2020a). Bazı ülkeler yerel olarak okulları kapatırken bazıları ise ülke çapında kapanmaya doğru gitmiştir.

Mart ayının henüz sonlarına gelmeden, Türkiye'nin de içinde bulunduğu, yüzölçümü bakımından Amerika ve Rusya'ya nazaran küçük olan birçok ülkede, okulların ülke çapında kapandığı görülmektedir. Bu dönemde, halen yerel olarak okulları kapatmayı sürdüren ülkeler başta Amerika ve Rusya olmak üzere Grönland, Kanada, Brezilya, Yemen, Endonezya ve Malezya'dır. Bu aşamada 157 ülkede okullar kapanmış, 1.315.965.124 öğrenci bu durumdan etkilenmiştir ki bu sayı dünya genelindeki öğrencilerin %76,3'ünü oluşturmaktadır. Bu tarihte özellikle Avustralya kıtasında herhangi bir salgın olmadığı ya da salgının henüz ciddi bir biçimde yayılmadığı ve bu sebeplerle de okulların hiçbir biçimde kapatılmadığı görülmektedir. Ancak bu durum çok fazla sürmemiştir. Burada da eyaletler farklı uygulamalara gittiğinden bu tarihlerde henüz ülke çapında bir kapanma söz konusu olmasa da yerel kapanmalar kaçınılmaz olmuştur. 25 Mart 2020 tarihi itibarıyla yalnızca 5 gün öncesine oranla etkilenen öğrenci oranı %85,6'ya çıkmıştır. 31 Mart 2020 tarihine gelindiğinde durumdan etkilenen öğrenci oranı %91,3'e ulaşmıştır ve bu da Nisan ortalarına kadar değişmemiştir. 13 Nisan 2020 itibarıyla ülke çapında okulları kapatan ülke sayısı 192'dir ve 5 ülkede ise yerel olarak okullar kapatılmıştır ki bu da dünyadaki öğrenci nüfusunun %99,4'ünün yani yaklaşık olarak 1.716 milyar öğrencinin bu süreçten etkilendiğinin göstergesidir (UNESCO, 2020a).

Şekil 1: Covid-19'un neden olduğu okul kapanmalarının 11 Mayıs 2020 tarihli küresel yansımaları (UNESCO, 2020c)

Şekil 1, 11 Mayıs 2020 tarihi itibariyle dünya genelinde; yerel ve ülke çapında okulları kapalı olan ülkeler ile okulları açık olan toplam 162 ülkeyi göstermektedir. UNESCO İstatistik Enstitüsü verilerine göre, 1.220.565.737 öğrenci okulların kapalı olmasından etkilenmiştir ve bu sayı dünyadaki öğrencilerin %69.7'sini oluşturmaktadır. Bu da, oldukça büyük ve önemli bir oran anlamına gelmektedir ve endişe vericidir.

Pandemi Sürecinde Ülkelerin Uzaktan Eğitime Geçiş Uygulamaları

İnsanlık tarihinde ilk defa dünya çapında kitleleri etkileyen ve dünya nüfusunun büyük bölümünün evlerine kapanmasına ya da karantina altına alınmasına neden olan Covid-19 salgını, eğitime de yeni bir boyut kazandırmıştır. Özellikle bireylerin eğitim alma hakkını ellerinden almamak ve eğitimde fırsat eşitsizliğini en aza indirmek adına ülkeler acil çözüm yoluna gitmiştir. Bu nedenle, geleneksel eğitimden uzaktan eğitime geçiş için hızlı bir şekilde uygulamalar başlatılmıştır. Uzaktan eğitim, bu salgın esnasında ülkelerin eğitimi sürdürmek amacıyla ilk sarıldığı seçenek olmuştur. Tarihte ilk defa uzaktan eğitim bu kadar yoğun bir şekilde ele alınmış, gündeme gelmiş ve tüm dünyada uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu, her ülkenin tam anlamıyla ve olması gereken uzaktan eğitim şartlarına sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Ekonomik bakımdan daha güçlü olan, zaman içerisinde uzaktan eğitime önem veren ve gerekli alt yapıyı oluşturan ülkelerde, okulların kapanmasıyla birlikte uzaktan eğitim sürecine rahatlıkla geçilebilmiş olmasına rağmen, gelişmişlik düzeyi düşük ülkelerde sürecin aynı şekilde işlediğini söylemek güçtür.

Türkiye’de, 11 Mart 2020’de okulların kapanmasının ardından gerek YÖK gerek MEB hemen çalışmalara başlamıştır. Bir haftalık aradan sonra MEB, 23 Mart 2020’de Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT)’nin bazı kanalları üzerinden, ilk ve orta dereceli okullar için yayınlar yapacağını ve dersler vereceğini duyurmuştur. Nitekim 23 Mart 2020 tarihinde TRT yayınlara başlamıştır ve öncesinde hangi öğrencinin hangi saatlerde ne dersi alacağını duyurmuştur. Yine EBA üzerinden asenkron olarak öğrenciler kendi derslerini takip edebilmiştir. EBA’ya erişim imkânı olmayan, evlerinde bilgisayar ve/veya internet erişimi olmayan öğrenciler için ise, aynı dersler TRT kanallarında günün belirli saatlerinde yayınlanmıştır. Bu sayede, internet ve bilgisayar erişimi olmayan ancak evinde televizyon bulunan öğrenciler rahatlıkla derslerini takip edebilmiştir. Ayrıca veliler için; “kriz yönetimi”, “korkuyu azaltma”, “oyunla iletişim kurma”, “evdeyken çocukların bağışıklığını nasıl yükseltirsin” gibi birçok bilgilendirici program yayınlanmıştır. Diğer yandan üniversitelerde ise, UZEM (Uzaktan Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi) olan üniversiteler bu sürece daha kolay adapte olmuştur. UZEM ve alt yapısı olmayan üniversiteler ise, Anadolu Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi’nin mevcut uzaktan eğitim materyallerini paylaşmasıyla, sistemden yararlanma fırsatına erişmiştir. Hatta bu materyaller tüm üniversitelerin erişimine açılmıştır. Akademisyenler ve öğrenciler ders materyallerine erişimde özgür bırakılmışlardır (YÖK Dersleri Platformu, 2020). UZEM olmayan üniversitelerde bu süreç muhtemelen biraz daha sıkıntılı geçmektedir. Ancak yine bu üniversiteler ya da UZEM’e sahip olup da eşzamanlı ders verme altyapısının tüm akademisyenlere yetmediği üniversitelerde Zoom, Google Classroom, Skype, Microsoft Teams gibi uygulamalar kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca, ara sınavlarını yapamamış üniversitelerin bir kısmı UZEM üzerinden sınavlarını yaparken diğerleri ödev, proje gibi metotlarla sınavları gerçekleştirme kararı almışlardır. YÖK, “Küçük değişiklikler büyük anlam ifade eder” sloganıyla üniversitelere gönderdiği 07.05.2020 tarihli karar yazısında, işitme engelli öğrenciler için “ders içeriklerinin metin olarak da sağlanması, ders anlatımlarının mümkünse alt yazılı olarak da verilmesi, ders içeriğinin önceden metin olarak öğrenciye gönderilmesi, dudak okuyabilen öğrenciler için ders sunumlarının yanı sıra öğretim elemanının ekranda görünmesinin sağlanması vurgulanmıştır. Aynı yazıda, görme engelli öğrencilerin “okuyucu sistemlerinin kullanabileceği zengin metin biçimlerinin ders metinlerinde kullanımı açısından özen gösterilmesi, sunumlarda büyük punto ve kontrast renk kullanılması, görsel içeriklerin, grafik ve tabloların ders anlatımı sırasında betimlenmesi, özellikle sınavlarda grafiklerin betimlenmesi” gerekliliği ifade edilmiştir (YÖK, 2020b). YÖK’ün 11.05.2020 tarihli yazısında ise; tüm üniversitelerde yıl sonu ve bütünleme sınavlarının üniversitelerin mevcut dijital imkanları kullanılarak veya ödev, proje gibi alternatif yöntemlerle yapılması kararlaştırılmıştır (YÖK, 2020c).

Amerika’da ise yerel olarak kapanan okulların sayısı azımsanmayacak miktardadır. 10 Nisan 2020 tarihli bir Amerikan gazetesinin haberine göre, 48 eyalette 124

bin devlet okulu kapatılmıştır (Casares, 2020). Buna göre, kapanan okullarda “eğer uzaktan eğitime geçilmişse” ABD Eğitim Bakanlığı’nın genelgesine göre bu okullar engelli öğrencilerin de evde eğitim almalarını sağlamak zorundadır. Uzaktan eğitimin yürütülmediği okullarda bu zorunluluk kaldırılmıştır. Bu demektir ki, ülke çapında bazı okullar uzaktan eğitim verebiliyorken bazıları ise böyle bir imkânna sahip değildir. Dolayısıyla bu da eğitimde farklı uygulamalara gidildiğinin bir göstergesidir. Uzaktan eğitim konusundaki en büyük sorun ise, yine aynı habere göre öğrencilerin %17’sinin evlerinde bilgisayarları yoktur ve %18’inin ise internet erişimi yoktur. Diğer yandan bu süreçte ABD Eğitim Bakanlığı, devam eden ulusal acil durum nedeniyle öğrencilerini değerlendiremeyen, sınav yapamayan eğitim kurumlarına bir yıl süreli sınavlardan feragat hakkı tanımıştır. Dahası SAT, ACT gibi üniversite giriş sınavları ertelenmiştir. Üniversite düzeyindeki durum incelendiğinde 6 Mart 2020 tarihinde Washington Üniversitesi’nin yüz yüze eğitimi ve sınavları iptal eden ilk büyük üniversite olduğu söylenebilir. Ardından Harvard Üniversitesi, Kaliforniya ve New York’taki üniversiteler de okulları kapatma kararı almıştır. 50 eyalette 1100’den fazla kolej ve üniversite yüz yüze dersleri iptal etmiş veya yalnızca çevrimiçi eğitime geçmiştir (Smalley, 2020). Yine aynı kıtada yer alan Kanada da salgının geç geldiği ülkelere biridir ancak bu süre zarfında Kanada salgına hazırlık yapma imkânına sahip olmuştur. Birçok ülkede olduğu gibi yerel olarak kapanan okullarda uzaktan eğitim yoluna gidilmiş ve bu platformdaki teknolojik uygulamalar kullanılmaya başlanmıştır. Dahası, öğretmenler ailelere telefon ya da çevrimiçi platformlardan ulaşarak öğrencilerine ödevler vermektedir ve de bazı bölgelerde bilgisayarları olmayan öğrencilere dizüstü bilgisayar desteği de sağlanmaktadır. Amerika ve Kanada bu kıtadaki diğer ülkelere nazaran daha fazla ekonomik güce sahip olduğundan, özellikle Güney Amerika ülkelerine göre daha avantajlı konumdadır. Güney Amerika ülkelerinde ise durum biraz daha değişkendir. Brezilya, Ekvator, Şili ve Arjantin bu bölgedeki diğer ülkelere nazaran daha hazırlıklı konumdadır. Ancak burada salgına karşı okulların kapatılması önce yerel olarak gerçekleşmiş ardından salgının hızla yayılmasıyla tüm Güney Amerika ülkelerinde okulların ülke çapında kapatılmasına gidilmiştir. Bu bölgede bazı okullarda uzaktan eğitime geçilirken bazılarında ise (hazırlıklı olmayanlar) okullar herhangi bir uzaktan eğitim önlemi almadan kapatılmıştır (Macvicar, 2020). 20 Mart 2020 tarihinde uzaktan eğitime geçilen Kolombiya’da, internet ve bilişim teknolojilerine sahip öğrenciler için Eğitim Bakanlığı tarafından Aprender Digital platformuna dijital materyaller yüklenmiştir. Diğer öğrenciler için de devlet tv ve radyo kanallarından eğitici programlar yayınlanmaya başlamıştır. Benzer bir uygulamanın gerçekleştirildiği Peru’da, dijital materyaller Platforma Unica platformunda öğrencilere ulaştırılırken, tv ve radyo yayınlarıyla eğitim desteklenmektedir (The World Bank, 2020).

Avrupa’ya bakıldığında; Avrupa ülkelerinin çoğunun, insanlar arasındaki teması sınırlamak ve virüsün yayılmasını yavaşlatmak için okulları kapattığı söylenebilir. Salgının Avrupa’da ilk vurduğu ülke olan İtalya’da okullar 5 Mart 2020’de kapanmıştır. Çok geçmeden Arnavutluk, Yunanistan, Çekya ve Romanya da okulları kapatma ka-

rarı almıştır. Avrupa’da en son okulları ülke çapında kapatma kararı alan ülke İngiltere’dir ki dünya basınında da gereken tedbirleri zamanında almadığı yönünde birçok habere konu olmuştur. Avrupa’nın her yerinde, okuldan alınan kitaplar ve materyaller aracılığıyla; öğretmenlerin ve öğrencilerin birlikte çalışmasına ve etkileşime girmesine olanak tanıyan çeşitli e-öğrenme platformları aracılığıyla ve hızla geliştirilen ulusal televizyon programları veya sosyal medya platformlarındaki derslerin yardımıyla olmak üzere öğrenme desteği farklı şekillerde sağlanmaktadır. Bazı okullar ise gereken alt yapıyı hazırlamak için ilk birkaç hafta derslere ara vermiş, ardından uzaktan eğitim yöntemine geçmiştir. Avusturya’da Eğitim Bakanlığı’nun geliştirdiği Eduthek platformu ile uzaktan eğitime geçilmiştir. Ayrıca ORF-1 devlet kanalında da eğitim programları yayınlamaktadır. Bulgaristan’da ise bölgesel eğitim kurumları ücretsiz çevrimiçi ders kitapları ve webinar’lar ile öğrenci ve öğretmenleri desteklemektedir. BNT-2 ve BNT-4 tv kanallarında da çeşitli yaş grupları için ders programları hazırlanmıştır (The World Bank, 2020). Şu anda bütün Avrupa ülkelerinde uzaktan eğitim uygulanmaktadır. Ancak halen salgının ne kadar süreceği bilinmezken, okulların bazıları dönem sonuna kadar kapalı kalacağını açıklarken bazıları da süre doldukça okulların kapalı kalması için bir ileri tarihe süreci uzatmaktadır. Bazı eğitim kurumları da, her öğrencinin eşit şartlara sahip olmadığını farkında olduğundan (internet ve bilgisayara erişimde güçlük, farkında ve eğitilmiş bir veliye sahip olmama gibi), dezavantajlı öğrencilerin bu süreçte uyum sağlamada sıkıntı yaşayacağını tahmin etmektedir (Motiejūnaitė-Schulmeister & Crosier, 2020).

Asya’da da durum diğer kıtalardakine benzerdir. Güneydoğu Asya’da, bölgede yayılan Covid-19 nedeniyle, birçok okul kapatılmış ve birçok üniversite, hastalığın daha fazla bulaşmasını engellemek için yüz yüze dersler yerine çevrimiçi öğrenmeye geçmiştir (Jalli, 2020). Ancak burada da Amerika ya da Avrupa’dakine benzer tartışmalar sürmektedir. Çünkü diğer birçok gelişmekte olan bölgede olduğu gibi, nüfusun büyük bir bölümünün internet ve elektronik cihazlara erişimi yoktur. Bu kıtada da ülkeler arasında ekonomik açıdan farklar olduğundan yine eğitimde eşitsizlik kavramı tartışılmaktadır. Jalli’ye göre (2020), üniversitelere yönelik mevcut e-öğrenme politikaları dışında çevrimiçi öğretim konusunda Güneydoğu Asya ülkelerinde bir politika yoktur. Orta Asya’ya bakıldığında ise, bu bölgede de birçok ülkede uzaktan eğitime geçildiği duyurulmuştur. Kırgızistan’da eğitim bakanının açıklamalarına göre, ülkedeki tüm okullar ve üniversiteler 8 Nisan 2020’den itibaren uzaktan öğrenime geçmiştir. Burada da Türkiye’dekine benzer bir uygulamaya gidilmiş ve yerel EITR televizyon kanalı dersleri vermeye başlamıştır. Ayrıca dersler YouTube aracılığıyla da öğrencilere ulaştırılmakta ve e-kütüphanede Kırgız, Rusça, Tacik ve Özbek dillerinde çeşitli konularda ücretsiz eğitim materyalleri yayınlanmaktadır. Kazakistan ve Özbekistan’da da yine TV kanalları ve Facebook aracılığıyla öğrencileri eğitimle buluşturma yoluna gidilmiştir. Covid-19 vakası bildirilmeyen ülkeler arasında yer alan Tacikistan ve Türkmenistan’da ise sınırlar kapatılmasına rağmen okullar eğitimine devam etmektedir (Levina, 2020). Topraklarının büyük bölümü Kuzey Asya’da yer alan Rusya da okul-

ları yerel olarak kapatan ülkelerden biridir. Ancak ülkedeki birçok okul kapatılmış ve özellikle Sivastopol ve Kırım'daki tüm okullar ve yükseköğrenim kurumları uzaktan eğitime geçmiştir (Sofroneev, 2020). Endonezya'da okulların kapatılmasından etkilenen 68 milyon öğrenci için Nisan ayı itibariyle TVRI devlet televizyonu aracılığıyla eğitim desteğine başlanmıştır. Bu tarihlerde devlet televizyonu aracılığıyla eğitime devam etmeye çalışan bir başka ülke ise Afganistan'dır (Yüzbaşıoğlu, 2020).

UNESCO'ya (2020b) göre; Arap ülkelerinin birçoğunda Eğitim Bakanlıkları kendi çevrimiçi öğrenme platformunu, salgının ilk günlerinden itibaren aktif hale getirmiştir. Ürdün'de DARSAK I ve DARSAK II platformları tüm seviyeden öğrenci için açılmıştır. Lübnan'da Microsoft tarafından geliştirilmiş tüm seviyelere uygun ulusal bir platform aracılığıyla dersler verilmektedir. Katar, erken eğitim aşaması için video dersleri kullanılan Microsoft Teams platformunun etkinleştirildiğini duyurmuştur. Mısır'da öğrenciler ulusal bir platform aracılığıyla desteklenmekte ve Edmodo aracılığıyla öğrenci ve öğretmenler uzaktan erişim ile derslerini yürütmektedir. Irak'ta Newton ve E-parwarda isimli her türden seviyeye hitap eden platformlar uygulamaya konmuştur. Suriye'de de yine birçok öğrenme platformu aktif hale getirilmiştir ve bunların yanında Sudan, Mısır, Filistin, Ürdün, Suriye, Lübnan, Fas, Tunus, Katar ve Moritanya'da TV kanallarında da videolarla dersler verilmektedir. Ayrıca bazılarında da radyo yayınları ve YouTube TV de kullanılmaktadır (UNESCO, 2020b).

Avustralya ise Covid-19 ile en geç tanışan kıtadır. Burada yerel olarak okulların kapatılmasına gidilmiş ve sorumluluk eyaletlere ve bölgelere bırakılmıştır. Birçoğu çevrimiçi sistemlere sahip okullarda uzaktan eğitime başlanmış ve bu konuda dezavantajlı grupların desteklenmesi de öngörülmektedir (Wilson & Mude, 2020).

Salgının ilk defa Cezayir'de görüldüğü Afrika, çoğunluğu gelişmemiş ülkelerden oluştuğundan bu kıtada durum daha vahimdir. Günlük hayatta eğitimden çok yiyecek içecek bulma, yetersiz sağlık altyapısı gibi temel ihtiyaçlara ulaşma sorunu yaşayan kıtanın büyük bölümünde salgının diğer ülkelere oranla daha kötü etkiler yaratması beklenmektedir. Afrika'da uzaktan eğitim faaliyetlerinin ekonomik sebeplerle mümkün olmadığı yerlerde eğitimin durma noktasına geldiği ancak bazı özel ve devlet okullarının ise uzaktan eğitime geçtiği ve akademik dersler yanında resim, müzik gibi derslerine de devam ettikleri belirtilmektedir (Veriava, 2020). Fakat aradaki eksiklikleri tamamlamak ve her öğrencinin müfredatı öğrendiğinden emin olmak için salgının bitip okulların açıldığı zaman bazı ülkelerde telafi derslerinin verilmesi planlanmaktadır. Ancak bu telafinin nasıl yürütüleceğine dair henüz kesin bir açıklama bulunmamaktadır. Ayrıca ilerleyen süreçte birçok ülkede olduğu gibi kıtanın bu bölümünde de devlet televizyon kanallarını işe koşmayı planlamaktadır. Yine mümkün olan okullarda öğretmenlerin Google Classroom, Zoom, Edmodo, uLesson gibi teknolojik platformları kullandıkları ve öğrencilerine bu şekilde ulaşarak onlara ödevler verdikleri, ders anlattıkları belirtilmektedir (Henry, 2020). Save the Children yardım örgütünün raporunda; pandemi nedeniyle eğitimde en fazla geri kalma tehlikesi olan

ülkeler Nijer, Mali, Çad, Liberya, Afganistan, Gine, Yemen, Moritanya, Nijerya, Pakistan, Senegal ve Fildişi Sahili olarak ifade edilmiştir (Deutsche Welle Türkçe, 2020).

Tartışma ve Sonuç

Uygulamalar göstermektedir ki, pandemi ilan edildikten sonra tüm dünya ülkelerinde imkanlar ölçüsünde uzaktan eğitime geçilmiştir. Her ülkenin farklı uygulamalar hayata geçirdiği görülmüştür. Genel olarak internet uygulamaları, tv ve radyo yayınları ön plana çıkmıştır. Bazı ülkeler telekonferans türünden ücretli ya da ücretsiz uygulamaları kullanarak öğrenciler ve öğretmenler arasında iletişimin sağlanması yolunda ilerlerken, bazıları canlı ve banttan televizyon ve radyo yayınlarıyla öğrencileri dersleriyle buluşturma seçeneği sunmuştur. Bu sayede, internet ya da bilgisayar erişimi olmayan ya da aynı anda çok kişinin erişmeye çalışması yüzünden erişimi zorlaşan internet uygulamalarının önüne geçmek adına, televizyon ve radyodan yayın yapmak, yerinde bir alternatif olmuştur.

Uygulamalardaki en önemli sorun, yeterli imkânları olmayan ülkeler veya ekonomik düzeyi düşük aile çocukları arasında, eğitim olanakları konusunda büyük farklar oluşmasıdır. Ki bu, birçok ülkenin en çok endişe duyduğu durumdur. Bu konuda özellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin bir bölümü dezavantajlı durumdadır. Örneğin Tanzanya’da halen temel bilgi kaynağı radyodur. Toplumun %79’u cep telefonu sahibi olmasına rağmen telefon genelde aile reisinde bulunmaktadır. Hem bu durum hem internet bağlantı hızının düşük olması, öğrencilerin internet temelli/destekli eğitim almasını zorlaştırmaktadır (Todd, 2020). Gelişmiş ülkelerde de gelir düzeyi düşük dezavantajlı gruplar mevcuttur ve bu da bu öğrencilerin eğitime yeterli düzeyde erişemeyeceğinin göstergesidir. Gelir düzeyi düşük aileler yeterli teknolojik donanım ve internet erişimine sahip olmadığından uzaktan eğitimi uygulayabilmelerinin çok da mümkün olmadığı görülmektedir. Bazı ülkelerde bu türden ailelerin çocuklarına bilgisayar, tablet temin edilmesi yoluna gidilebilirken, birçok ülkede ise bununla ilgili hiçbir girişimde bulunulmamıştır (The World Bank, 2020). Bu durum, birçok ülkede eğitimde yaşanan eşitsizliği bir kez daha gündeme getirmiştir. Yüz yüze eğitimde eşitsizlikler yaşanırken, uzaktan eğitim sürecinde bu eşitsizlik daha da belirginleşmiştir. UNESCO da bu konudaki kaygısını şu ifadeyle dile getirmektedir: “Eğitimde eşitlik temel kaygıdır çünkü okul kapanışları orantısız olarak savunmasız ve dezavantajlı öğrencileri ve alternatif uzaktan öğrenme yöntemlerini olumsuz etkilemektedir. Hatta okulların, öğretmenlerin ve öğrencilerin teknolojiye erişimindeki eksiklikler öğrenme eşitsizliklerini daha da kötüleştirebilir” (UNESCO, 2020b). Bu süreçte UNESCO tüm dünya ülkelerine eğitim konusunda eşitliği sağlamaları adına neler yapabileceklerini önermekle birlikte, dijital ücretsiz eğitim kaynaklarını ve ulusal öğrenme platformlarını kullanıma açmıştır (UNESCO, 2020d). UNESCO’nun bu konuda bir başka girişimi de Capacity Development for Education (CapED) programıdır. Program kapsamında; Moritanya, Mozambik, Myanmar, Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Senegal’in de aralarında bulunduğu 17 ülkedeki öğretmen, öğrenci ve velilere eğitim

desteği verilmektedir. Tv ve radyo için eğitim içerikleri hazırlanması, uzaktan eğitim, kriz anında eğitim planlaması yapılması gibi konularda eğitimler, bu programda hayata geçirilmektedir (UNESCO, 2020e). UNICEF, Microsoft ve Cambridge Üniversitesi ortaklığı ile yürütülen Eğitim Pasaportu projesi de, pandemi sürecindeki destek çalışmalarına güzel örneklerden biridir. Proje kapsamında Covid-19 nedeniyle okula gidemeyen öğrencilere ve öğretmenlere dijital eğitim kaynakları sağlandığı gibi, mülteci çocuklara da uzaktan eğitim verilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, öğrenme güçlüğü olan çocukların aileleri için ilave destekler de projenin birer parçasıdır. Kosova, Doğu Timor ve Ukrayna, çevrimiçi müfredatlarını Eğitim Pasaportu üzerinden uygulayan ilk ülkelerdir (Hosta, 2020). Örneklerden anlaşılacağı üzere, ekonomik yetersizliklerin uzaktan eğitime engel teşkil etmemesi için, hükümetlere, sivil toplum kuruluşlarına, servis sağlayıcılara ve GSM şirketlerine önemli görevler düşmektedir. Çeşitli kurumların işbirliği ile destek projelerinin sayısı ve kapsamı artırılabilir.

Pandemi sürecinde uzaktan eğitimde yaşanan en önemli sorunlardan bir diğeri de, kendi öğrenme planını yapamayan, zaman yönetimi konusunda sorun yaşayan öğrencilerdir. Sınıf ortamına alışkın öğrencilerde ders dinlemek, not almak, ders sonrasında tekrar etmeye yönelik yeterli motivasyonun sağlanamaması, sorun olarak gündeme gelmektedir. 98 ülke ile 18-27 Mart 2020 tarihlerinde gerçekleştirilen ankete göre; öğrenciler için akademik öğrenmenin devamlılığının sağlanması ve bireysel çalışma yetenekleri açısından eksikliği olan öğrencilerin desteklenmesi, bu süreçte ülkeleri zorlayıcı kriterler arasında ilk iki sırada yer almaktadır (Reimers ve Schleicher, 2020). Okuryazarlık, dijital okuryazarlık ya da internet okuryazarlığı yetersiz ailelerde, uzaktan eğitim sürecinin sağlıklı yürütülmesi, çözümü güç bir sorun olarak ifade edilebilir. Toplumda okuryazarlığın her türünü olabildiğince geniş kitlelere kazandırma yönünde atılacak kapsamlı ve sürdürülebilir adımlarla, bu sorun hızlıca çözüme kavuşturulabilir. Ayrıca öğrencinin evinde kendine ait bir çalışma odasının olmaması, kalabalık ev ortamı da uzaktan öğrenmeyi olumsuz etkileyebilir. Bazı ailelerde ise ebeveynin çalışmak zorunda olması, öğrencinin bu zorlu süreçte tek başına kalmasına ve öğrenmede daha kalıcı ve ciddi aksamalara neden olmaktadır. Yalnız kalan ve uzaktan eğitime adapte olmakta zorlanan öğrenciler için, erişimi ve kullanımı daha kolay olan tv ve radyo yayınlarından yararlanılabilir. Dijital yerli olarak adlandırılan öğrencilerin kullanabileceği türden sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ya da simülasyon uygulamalarından yararlanmak, öğrenme sürecinde yalnız kalan bazı öğrenciler için öğrenmeyi daha keyifli ve kalıcı hale getirebilir. Ayrıca robot öğretmenler, pandemi gibi özel süreçlerde yalnız kalan öğrencilerin eğitimine destek olacak şekilde hizmete sunulabilir.

Bu süreçte dikkat çeken bir başka sorun ise, uzaktan eğitim deneyimi olmayan öğretmenler ve akademisyenlerdir. Uzaktan eğitim deneyimi olmayan öğrenciler gibi, eğitimcilerin de uzaktan eğitim teknolojisiyle tanıştırılması elzemdir. Özel – kamu kurumları iş birliği ile yürütülecek hizmet içi uygulamalı eğitimlerle bu sorun gideri-

lebilir. Ayrıca eğitimcilerin, web 2.0 teknolojilerinin eğitime entegrasyonunu sağlamak adına, ters yüz öğrenme gibi yeni yaklaşımları da uygulamasına olanak tanımak ve teşvik etmek de çözüm olabilir. Bu sayede, öğretmenlerin yanı sıra öğrencilerin de uzaktan eğitim deneyimi kazanmaları sağlanabilir. Bu uygulamalarda anahtar kelime, sürdürülebilirliktir.

Yönetiş sorunları da, pandemi sürecinde dikkat çeken bir başka konudur. Okullarda ve üniversitelerde ilgili tarafların görev, yetki ve sorumluluklarındaki belirsizlikler, uygulamada bazı sorunlara neden olmuştur. Afet ve acil durumların yaşandığı süreçlerde alınan kararların rasyonelliği, yerindeliliği ve zamanlamasının iyileştirilmesi için kurumlar arası iletişim ve istişareyi esas alan bir karar modeli ile farklı yönetim düzeylerinde yetki ve sorumlulukların tanımlandığı bir çerçeve oluşturulmalıdır (Şahin İpek, Çetinkaya Aydın, Çelikdemir, Demirci Celep & Sunar, 2020.)

Üniversite öğrencilerinin bilgiye erişme konusunda bir yetişkinin yardımına ihtiyaç duymamaları, kendi sorumluluklarını alabilecek yaşta olmaları, üniversitelerin çoğunda uzaktan eğitim derslerinin ve programlarının yaygın olması, daha küçük yaş gruplarına göre bu süreçte daha az zorlukla karşılaşmalarında etkili olmuştur denebilir.

Eğitimde neden olduğu bazı sorunların yanı sıra, pandemi sürecinin eğitim açısından önemli farkındalıklar yarattığı da bir gerçektir. Ülkeler ve eğitim kurumlarının, salgın ya da afet durumlarına önceden hazırlıklı olmaları gerektiği, bu farkındalıkların başında gelmektedir. Bu özel durumlarda eğitimin sekteye uğramaması için, gereken uzaktan eğitim altyapısını, insan gücünü ve materyallerini geliştirme ve hazırlıklı olmanın önemi, son günlerde fazlasıyla anlaşılmıştır. Öğrenci, öğretmen, akademisyen, veli ve kurum yöneticilerinin bilişim teknolojileri, internet, sosyal medya ve LMS okuryazarlığı eğitimi almaları ve bu eğitimlerin sertifikalandırılarak sürekli hale getirilmesi, acil ve zorunlu uzaktan eğitime geçiş dönemleri için önemlidir. Eğitim kurumlarının acil uzaktan eğitime geçişlerini kolaylaştırmak adına; e-materyal, engelli ve özel gereksinimli öğrencilere yönelik e-materyal, psikolojik destek, tüm öğrencileri kapsayacak e-sınav yönergesi, ders/sınıf geçme yönergesi, mezuniyet yönergesi ve staj yönergesi, resmi belge arşivlenmesi, kurumsal ve bireysel siber güvenlik gibi belirleyici kuralların hazırlanması ve güncel tutulması zorunlu hale gelmiştir. Ayrıca, uzaktan eğitime geçişte öğretmenlere ve akademisyenlere ödenecek ders ücretlerinin, özgün e-materyal telif ücretlerinin hesaplanmasına ilişkin düzenlemelerin de yapılması gereklidir. İnternet bağlantısı ve bilgisayar sahibi olmayan öğretmenler ve akademisyenlerin desteklenmesi, bunlara ihtiyacı olan öğrencilerin desteklenmesi kadar önemlidir.

Sonuç olarak, Covid-19 pandemi sürecinde, uzaktan eğitim sistemi açısından hazırlıklı olan ülkelerde eğitim daha kolay ilerlerken, hazırlıksız yakalanan ya da ekonomik bakımdan güçsüz olan ülkelerde süreç zorluklarla sürmektedir. Eğitimin bazı kademelerinde uzaktan eğitim süreci daha iyi işlerken, özellikle küçük yaş gruplarında ve

uzaktan eğitimle hiç tanışmamış gruplarda, daha fazla aksaklık yaşandığı söylenebilir. Tarih boyunca yeterince değer görmemiş ve dikkate alınmamış uzaktan eğitim, gelişen teknoloji ve yeni pedagojik yaklaşımlarla harmanlanarak, yakın zamanda dikkat çeken değişim ve gelişmelerle eğitim sistemlerinin gözdesi olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- CASARES, J. E. (2020). Public Education's Response to the Coronavirus (COVID-19) Pandemic. <https://www.ncsl.org/research/education/public-education-response-to-coronavirus-covid-19.aspx> 12 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- DEUTSCHE Welle Türkçe (2020). Pandemi nedeniyle 10 milyon çocuğun eğitimi tehlikede. <https://www.dw.com/tr/pandemi-nedeniyle-10-milyon-%C3%A7ocu%C4%9Fun-e-%C4%9Fitimi-tehlikede/a-54155065> 01 Ağustos 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- GALL, D.M., Gall, P.J., & Borg, W.R. (2007). Educational Research: An Introduction. Boston, MA: Pearson.
- HENRY, N. (2020). The COVID-19 pandemic is giving Edtech an impromptu litmus test in African states. <https://weetracker.com/2020/03/30/covid-19-provides-edtech-test-in-africa/> 13 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- HOSTA, S. (2020). UNICEF ve Microsoft, COVID-19 salgınının yol açtığı eğitim krizine müdahale etmek için küresel bir eğitim platformu kuruyor. <https://turkey.un.org/tr/42226-uni-cef-ve-microsoft-covid-19-salgininin-yol-actigi-egitim-krizine-mudahale-etmek-icin-kuresel> 01 Ağustos 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- ILO (2020). ILO Sectoral Brief. COVID-19 and the education sector. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_742726.pdf 12.05.2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- JALLI, N. (2020). Lack of internet access in Southeast Asia poses challenges for students to study online amid COVID-19 pandemic. <https://theconversation.com/lack-of-internet-access-in-southeast-asia-poses-challenges-for-students-to-study-online-amid-covid-19-pandemic-133787> 12 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- LEVINA, M. (2020). Central Asia countries switch to remote learning amid COVID-19 outbreak. <https://www.timesca.com/index.php/news/26-opinion-head/22322-central-asia-countries-switch-to-remote-learning-amid-covid-19-outbreak> 12 Nisan 2020'de alıntılanmıştır.
- MACVICAR, A. (2020). Calgary school boards transition to online learning during COVID-19 pandemic. <https://globalnews.ca/news/6754671/calgary-school-boards-transition-online-learning-covid-19-pandemic-coronavirus/> 13 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- MEB (2020). İdari İzin. https://maol.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/16140039_idari_izin.pdf 15 Mayıs 2020 tarihinde alıntılanmıştır.

- MSHVIDOBADZE, T., & Gogoladze, T. (2012). About web-based distance learning. *International Journal of Distributed and Parallel Systems (IJDPS)*, 3 (3), 133-143. DOI: 10.5121/ij-dps.2012.3313
- MOTİEJÛNAİTÈ-Schulmeister, A., & Crosier, D. (2 Nisan 2020). How is Covid-19 affecting schools in Europe? https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/how-covid-19-affecting-schools-europe_en 12 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- PINAR, Ö. (2020). Koronavirüs (Covid-19): İtalya’da virüsten ölenlerin sayısı 107’ye çıktı, okullar 15 Mart’a kadar kapatıldı, maçlar seyircisiz oynanacak. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51733267> 5 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- PUNCH, F. K. (2005). Çeviren: Bayrak, D., Arslan, H.B. ve Akyüz, Z. Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. Sayısal Kitabevi, Ankara
- REIMERS, F. M., & Schleicher, A. (2020). A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020, OECD Library. https://globaled.gse.harvard.edu/files/geii/files/framework_guide_v4_tr.pdf 12 Mayıs 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- SECON, H., Woodward, A., & Mosher, D. (2020). A comprehensive timeline of the new coronavirus pandemic, from China’s first COVID-19 case to the present. *Business Insider*. <https://www.businessinsider.com/coronavirus-pandemic-timeline-history-major-events-2020-3> 4 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- SMALLEY, A. (2020). Higher education responses to coronavirus (COVID-19). <https://www.ncsl.org/research/education/higher-education-responses-to-coronavirus-covid-19.aspx#ED> 12 Nisan 2020’de alıntılanmıştır.
- SOFRONEEV, E. (2020). High alert due to coronavirus introduced throughout Russia. <https://tass.ru/obschestvo/8027563> 12 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- ŞAHİN İpek, D., Çetinkaya Aydın, G., Çelikdemir, K., Demirci Celep, N. & Sunar, S. (2020). COVID-19 Sürecinde Eğitim Uzaktan Öğrenme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Ed: Emin Karip, Analiz Dizisi:7, Ağustos 2020, Türk Eğitim Derneği, Ankara. <https://tedmem.org/yayin/covid-19-surecinde-egitim-uzaktan-ogrenme-sorunlar-cozum-onerileri> 13 Ağustos 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- THE WORLD BANK (2020). How countries are using edtech (including online learning, radio, television, texting) to support access to remote learning during the COVID-19 pandemic. <https://www.worldbank.org/en/topic/edutech/brief/how-countries-are-using-edtech-to-support-remote-learning-during-the-covid-19-pandemic> 14 Mayıs 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- TODD, G. (2020). COVID-19 and the education systems in Tanzania: Brainstorming for a true ed-tech disruption? (Part II). https://blogs.worldbank.org/education/covid-19-and-education-systems-tanzania-brainstorming-true-ed-tech-disruption-part-ii?CID=WBW_AL_BlogNotification_EN_EXT&fbclid=IwAR1vdN45Ch0ddSRmz2grJpsKbXKdH0Tg-5ZU8oHepwukHNZI-3rIur51Zhb0 10 Ağustos 2020 tarihinde alıntılanmıştır.

Covid-19 Salgını İle Acil ve Zorunlu Uzaktan Eğitime Geçiş: Genel Bir Değerlendirme

- VERIAVA, F. (29 Mart 2020). Education must continue throughout the pandemic. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2020-03-29-education-must-continue-throughout-the-pandemic/> 13 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- UNESCO (2020a). School closures caused by Coronavirus (Covid-19). <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> 11 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- UNESCO (2020b). Alternative solutions to school closure in Arab countries to ensuring that learning never stops Covid-19 education response. *Education 2030*, 1-7.
- UNESCO (2020c). Covid-19 impact on education. <https://en.unesco.org/covid19/education-response> 12 Mayıs 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- UNESCO (2020d). Resources for parents and teachers: Motivating and supporting children during remote learning. <https://en.unesco.org/news/resources-parents-and-teachers-motivating-supporting-children-during-remote-learning> 12 Mayıs 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- UNESCO (2020e). CapED launches COVID-19 Education Responses in 17 countries. <https://en.unesco.org/news/caped-launches-covid-19-education-responses-17-countries> 12 Ağustos 2020 tarihinde erişilmiştir.
- WILSON, R., & Mude, W. (2020). Australian schools are closing because of coronavirus, but should they be? <https://theconversation.com/australian-schools-are-closing-because-of-coronavirus-but-should-they-be-133432> 12 Nisan 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- WHO (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> 30 Mart 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- YÖK (2020a). Basın Açıklaması. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx> 15 Mayıs 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- YÖK (2020b). YÖK, Engelli Öğrencilerin Uzaktan Eğitimde Yaşadığı Sıkıntılara Yönelik Harekete Geçti. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/engelli-ogrenciler-icin-uzaktan-egitim.aspx> 10 Mayıs 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- YÖK (2020c). YÖK'ten Üniversitelerdeki Sınavların Yüz Yüze Gerçekleştirilmeyeceğine İlişkin Karar. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/yok-ten-sinavlara-iliskin-karar.aspx> 12 Mayıs 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- YÖK Dersleri Platformu (2020). Yükseköğretim Kurumları Dersleri. <https://yokdersleri.yok.gov.tr/> 01 Mayıs 2020 tarihinde alıntılanmıştır.
- YÜZBAŞIOĞLU, N. (2020). Kovid-19 salgını dünya genelinde uzaktan ve sanal eğitimi zorunlu kıldı. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/kovid-19-salgini-dunya-genelinde-uzaktan-ve-sanal-egitimi-zorunlu-kildi/1814237> 18 Mayıs 2020 tarihinde alıntılanmıştır.